

УДК 159.946. 3-053.4

DOI <https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.3.6>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Каряка Інна Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології і туризму
Київського національного лінгвістичного університету
<https://orcid.org/0000-0002-9570-7660>

Статтю присвячено дослідженню процесу розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів. Розглядаючи цей процес із трьох ключових компонентів – мотиваційного, когнітивного та діяльнісного, автор статті вказує на значущість кожного з них у формуванні ефективних комунікативних навичок у майбутніх психологів.

Важливим аспектом вивчення є розуміння та аналіз основних підходів до комунікативної компетентності студентів-психологів. Зокрема, в статті детально розглядаються інформаційний, лінгвістичний та діяльнісний аспекти цієї компетентності, де інформаційний аспект вивчає психологічні особливості прийому та передачі інформації, характеристики співрозмовників та засоби спілкування; лінгвістичний – базується на розумінні мовного акту як процесу комунікації; діяльнісний – включає розуміння комунікації як виду діяльності.

Окрім цього, в даній публікації ретельно розглядаються фактори, які впливають на розвиток комунікативної компетентності студентів-психологів, зокрема: чутливість до вікового періоду, вплив неформального спілкування з однолітками, участь у семінарах, майстер-класах, дискусіях, публічних виступах, консультаціях та психотерапевтичній практиці.

Ключові слова: детермінанти комунікативної компетентності, компоненти комунікативної компетентності, когнітивний компонент, мотиваційний компонент, поведінковий компонент.

Kariaka Inna. Features of the development of communicative competence in psychology students

This article is devoted to the study of the process of development of communicative competence in psychology students. Considering this process from three key components – motivational, cognitive and activity, the author of the article points out the importance of each of them in the formation of effective communication skills in future psychologists. An important aspect of the study is the understanding and analysis of the main approaches to the communicative competence of psychology students. In particular, the article examines in detail the informational, linguistic, and activity aspects of this competence, where the informational aspect studies the psychological features of receiving and transmitting information, characteristics of interlocutors, and means of communication; linguistic – based on the understanding of the speech act as a process of communication; activity – includes the understanding of communication as a type of activity. In addition, this publication carefully examines the factors that influence the development of communicative competence of psychology students, in particular, sensitivity to the age period, the influence of informal communication with peers, participation in seminars, master classes, discussions, public speeches, consultations and psychotherapy practice.

Key words: determinants of communicative competence, components of communicative competence, cognitive component, motivational component, behavioral component.

Постановка проблеми. Динамічні зміни суспільства, стрімкий розвиток життя сучасної людини та нестандартні умови формування особистості ставлять перед нею все нові й нові завдання, вирішення яких потребує застосування ефективних технік взаємодії у всіх сферах її життєдіяльності. Особливо це стосується майбутніх фахівців-психоло-

гів, основним інструментом діяльності яких є спілкування, що має відповідати низці основних вимог, зокрема, має бути результативним, дієвим та компетентним. Саме тому проблема вивчення розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів постає нагальною проблемою психології сьогодення.

Вивчення означеної проблематики здійснюється тривалий період у багатьох сферах наукових знань: у соціології, лінгвістиці, антропології, а також психології. Так, у межах соціологічного напрямку компетентність у спілкуванні розглядається як похідна від характеристик співрозмовників та засобів спілкування, в основі якої лежать особливості прийому інформації (Р.О. Якобсон). У галузі антропології ефективність у спілкуванні тлумачиться з точки зору особливостей певного соціального середовища, основний напрям досліджень, відповідно до даного підходу, базується на вивченні міжкультурного складу комунікації (Е. Холл). Що стосується лінгвістичного підходу, то комунікативна компетентність розглядається з точки зору мовного акту як процесу комунікації (Г.Г. Почепцов). Найглибніше та найрізноманітніше вивчення проблеми комунікативної компетентності відбувається в психології, зокрема такими її галузями, як: загальна психологія, соціальна психологія, психологія спілкування, психологія міжкультурних комунікацій, психологія конфлікту.

У загальній психології феномен спілкування досліджується з точки зору його поняття, функцій, форм, а також основних механізмів, у соціальній – здійснюється вивчення структури комунікативної компетентності, її складників, а також ефективності спілкування; психологія спілкування розглядає компетентність у комунікації з точки зору комунікативної культури, а також різноманітних механізмів, що впливають на ефективність спілкування. Психологія міжкультурних комунікацій розглядає дані феномени у відношенні до взаємодії з іншими націями, психологія конфлікту досліджує зв'язок компетентності в спілкуванні й вдалого подолання конфліктних ситуацій.

Натепер існують численні погляди на поняття комунікативної компетентності у представників психологічної науки, де означений феномен людської діяльності розглядається як: сукупність якостей, що необхідні для ефективного спілкування (Дж. Морено, Е. Берн, К. Роджерс); здатність встановлювати та підтримувати ефективні контакти зі співрозмовниками (О.О. Бодальов); сукупність комунікативних здібностей, знань, вмінь та навичок (Е.В. Сидоренко; І.В. Макаровська); характеристика

особистості, що проявляється в її поведінці та діяльності (В.І. Тесленко, С.В. Латинцев); гнучкість особистості, що визначається наявністю комунікативних стратегій та установок (О.І. Муравйова); система внутрішніх ресурсів особистості (Е.В. Руденський; О. Боровець). У свою чергу професійна комунікативна компетентність майбутніх психологів розглядається в працях Н.А. Іполітової та З.С. Смелкової і визначається як: уміння спілкуватися в колективі; наявність навичок створення та інтерпретації професійно важливих речень; наявність знань щодо специфіки спілкування в певній сфері, зокрема психології, а також дотримання відповідних норм поведінки.

Аналіз літератури щодо вивчення комунікативної компетентності дає можливість сказати, що дане явище виступає одним зі складників успішного розвитку особистості, а також основним елементом професійного становлення фахівців соціальних професій, зокрема психологів.

Метою роботи є дослідження особливостей розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів.

Результати дослідження. Поняття комунікативної компетентності є складним та багатограним феноменом, що має особливу структуру і складається з певних компонентів. До системи розвинутої компетентності в спілкуванні дослідники відносять ряд якостей: розвинутий рівень комунікативної культури (знання норм та правил спілкування); невербальні засоби (розуміння жестів та міміки); вміння спілкуватися з людьми, що належать до різних груп за віковою, статевою, соціальною приналежністю; розвиток мовленнєвих навичок, що сприяє якості сприймання та передачі інформації; вміння будувати свою поведінку відповідно до певної ситуації; вміння правильно оцінювати партнера по спілкуванню; здатність правильно вибрати власну стратегію спілкування відповідно до ситуації; наявність навичок впливу і здатність справити позитивне враження на співрозмовника.

Відповідно до описаних вище якостей дослідниками було визначено структурні елементи даного явища: когнітивний, емоційний та поведінковий, де перший визначає розвиток психічних процесів, що пов'язаний з пізнанням себе та інших людей; другий – здатність регулювати власні емоції, вира-

жати емоційну чутливість та емпатію; третій – способи та стилі ведення комунікативного процесу, що дозволяють ефективно встановлювати контакти зі співрозмовниками.

На думку С.Д. Максименка [4], до структури комунікативної компетентності належать такі компоненти: гностичний (наявність знань щодо особливостей спілкування та творчого мислення); конативний (загальні та специфічні комунікативні навички, особливості перцепції тощо); емоційний (інтерес до внутрішнього світу, адекватні психоемоційні стани під час комунікації).

Є.В. Сидоренко [3] говорить про те, що складниками комунікативної компетентності є: комунікативні здібності, комунікативні навички, комунікативні знання, що є відповідними до комунікативних задач і є достатніми для їх вирішення.

Дослідник Г.С. Васильєв [1] виокремлює в структурі комунікативної компетентності такі компоненти, як гностичний (здатність розуміти інших людей), експресивний (наявність навичок самовираження) та інтеракційний (здатність впливати на співрозмовника).

Г.І. Захарова [5] вважає, що до структури комунікативної компетентності відноситься низка вмій, які є необхідними для здійснення вдалої комунікації: мовленнєві вміння, соціально-психологічні вміння, психологічні вміння, вміння застосовувати норми спілкування відповідно до ситуації, вміння застосовувати різноманітні засоби спілкування, вміння спілкуватись у різноманітних ділових формах спілкування, вміння впливати на співрозмовника.

На наш погляд, найбільш широко визначає структуру компетентності І.О. Зимня [2]: мотиваційний компонент, що виявляється в готовності вступати в процес діяльності, в якій проявляється певна компетентність; когнітивний компонент полягає у володінні знаннями щодо компетентності; поведінковий компонент тлумачиться як досвід прояву компетентності в різноманітних ситуаціях; ціннісно-смысловий – виявляється у ставленні до змісту компетентності та діяльності, в якій вона проявляється; емоційно-вольовий, що полягає у здатності регулювати процес та результат прояву компетентності.

Розглядаючи особливості розвитку комунікативної компетентності в рамках професійної підготовки майбутніх психологів, слід зазначити, що сам навчальний процес

передбачає певний цілеспрямований специфічний вплив щодо формування та розвитку даного явища як професійної якості майбутнього психолога. На нашу думку, розвиток комунікативної компетентності студентів-психологів у процесі навчальної діяльності детермінується мотиваційним, когнітивним та поведінковим компонентами. Зокрема, мотиваційний компонент полягає в готовності здобувача до спілкування й усвідомленні необхідності отримання певної інформації або її передачі з метою бути зрозумілим. Він виступає головним у структурі комунікативної компетентності, адже від його розвитку залежить процес формування всіх інших компонентів. Мотивація, одним із компонентів якої є потреба, виступає рушійною силою навчальної діяльності студента. Потреба в нових знаннях детермінує як і сам акт комунікації, так і необхідність формування у студентів знань, умінь, навичок та відповідної поведінки, що необхідні для її ефективного реалізації. Похідним мотиваційного є когнітивний компонент, що визначається наявністю у здобувача відповідних знань, умінь та навичок шляхом засвоєння відповідних зразків поведінки, які підвищують ефективність його комунікативної діяльності. Поведінковий компонент характеризується спроможністю застосовувати навички правильної поведінки під час ведення комунікації відповідно до певної ситуації, особливо конфліктної, засвоєнням нових соціальних ролей. На відміну від когнітивного компоненту він визначає не лише наявність у студента інформації щодо особливостей комунікативного процесу, а і здатність застосувати наявні знання, вміння та навички на практиці. Даний компонент у структурі комунікативної компетентності відіграє роль регулятора комунікативної поведінки.

Відповідно до вищезазначених компонентів стає зрозумілим, що всі вони мають велике значення для розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів, проте первинним виступає мотиваційний, що спонукає студента до розвитку когнітивного компоненту, який у свою чергу виступає основою для поведінкового, завдяки якому реалізуються наявні знання, вміння та навички шляхом застосування їх на практиці. Графічно ієрархічна структура компонентів комунікативної компетентності студентів психологів представлена на рисунку 1.

Рисунок 1. Ієрархічна структура основних компонентів комунікативної компетентності студентів-психологів

З огляду на вищесказане можна відзначити, що розвиток комунікативної компетентності у студентів-психологів залежить від рівня та послідовності розвитку основних компонентів компетентності у спілкуванні. Це говорить про те, що розвиток комунікативної компетентності у студентів-психологів носить поступальний, системний та цілеспрямований характер і розвивається в процесі навчання за даним фахом.

З метою виявлення особливостей розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів та пошуку шляхів її вдосконалення нами було проведено експериментальне дослідження, учасниками якого стали здобувачі вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» Державного університету інфраструктури та технологій. Вибірка становила 47 осіб. Діагностика виокремлених нами компонентів здійснювалась за допомогою ряду методик. Так, для визначення рівня сформованості мотиваційного компоненту комунікативної компетентності студентів-психологів було застосовано опитувальник Ю. Орлова «Потреба в спілкуванні»; когнітивного – за допомогою опитувальника комунікативних умінь Л. Міхельсона (в адаптації Ю.З. Гільбуха); поведінкового – методики «Діагностика поведінки особистості в конфліктній ситуації» К. Томаса (в адаптації Н.В. Гришиної).

Аналіз отриманих результатів констатувального етапу дослідження засвідчує той факт, що розвиток мотиваційного компоненту перебуває на прийнятному рівні й характеризується переважно середніми показниками. Когнітивний компонент комунікативної компетентності здобувачів знаходиться на задовільному рівні розвитку, що виражається у високому, вище середнього

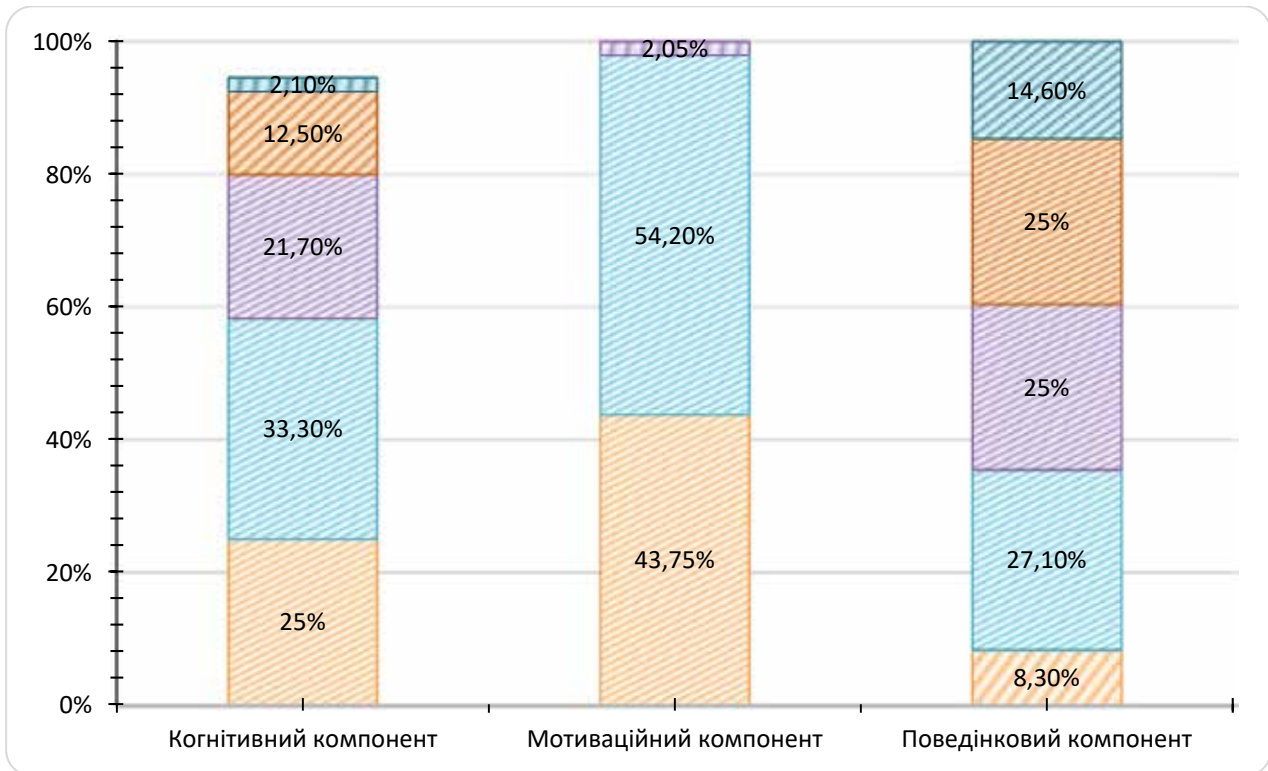
та середньому рівнях прояву. Під час дослідження поведінкового критерію комунікативної компетентності було виявлено майже однакове співвідношення між показниками в конструктивних та неконструктивних типах поведінки. Графічно узагальнені отримані результати представлені на рисунку 2.

На основі проведеного кореляційного аналізу за критерієм Пірсона було з'ясовано, що компоненти комунікативної компетентності пов'язані один з одним (графічне зображення взаємозв'язку подано на рисунку 3):

1) мотиваційний компонент компетентності у спілкуванні корелює з когнітивним на рівні $r = 0,381$ при $p \leq 0,01$, тобто від рівня його прояву залежить наявність комунікативних знань умінь та навичок;

2) когнітивний компонент комунікативної компетентності пов'язаний з наявністю комунікативних умінь таким чином: умінням приймати знаки уваги ($r = 0,804$ при $p \leq 0,01$); умінням реагувати на справедливую критику ($r = 0,513$ при $p \leq 0,01$); умінням реагувати на несправедливую критику ($r = 0,521$ при $p \leq 0,01$); умінням реагувати на те, що зачіпає чи провокує поведінку співрозмовника ($r = 0,806$ при $p \leq 0,01$); умінням звернутись із проханням ($r = 0,529$ при $p \leq 0,01$); умінням відповісти відмовою на чуже прохання ($r = 0,631$ при $p \leq 0,01$); умінням виявити співчуття, підтримку ($r = 0,524$ при $p \leq 0,01$); умінням прийняти співчуття і підтримку ($r = 0,553$ при $p \leq 0,01$); умінням установити контакт ($r = 0,576$ при $p \leq 0,01$); умінням реагувати на спробу вступити в контакт ($r = 0,682$ при $p \leq 0,01$).

3) когнітивний компонент незначною мірою пов'язаний з формуванням поведінкового, а саме було отримано такі показ-

Рисунк 2. Розподіл узагальнених показників компонентів комунікативної компетентності

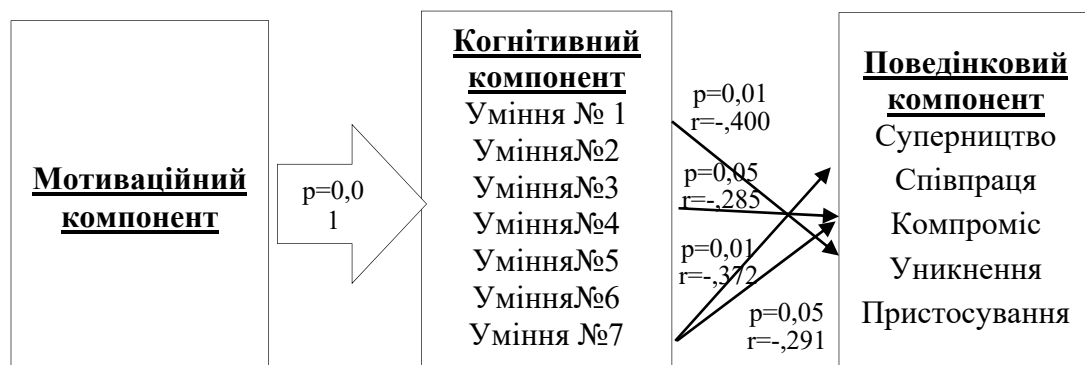

Рис. 3. Розподіл кореляції між компонентами комунікативної компетентності

ники кореляційних зв'язків: тип поведінки «Суперництво» пов'язаний з умінням реагувати на спробу вступити в контакт ($r = -0,372$ при $p \leq 0,01$), тобто чим нижчий рівень суперництва, тим більша спроба вступити в контакт; тип поведінки «Компроміс» корелює з умінням звернутись із проханням ($r = -0,285$ при $p \leq 0,01$), що означає те, що чим нижчий рівень прояву компромісної поведінки, тим важче звернутись із проханням; також «Компроміс» корелює з умінням реагувати на спробу вступити в контакт ($r = 0,291$ при $p \leq 0,05$); тип поведінки

«Уникнення» пов'язаний з умінням реагувати на справедливую критику ($r = -0,400$ при $p \leq 0,01$), що означає той факт, що чим вищий прояв типу поведінки «Уникнення», тим гірше респонденти реагують на справедливую критику.

Показники, що були отримані після кореляційного аналізу, свідчать про наявність впливу мотиваційного компоненту на когнітивний, що є підтвердженням факту первинності мотиваційного компоненту та його впливу на здобуття необхідних знань умінь та навичок, що необхідні для

розвитку когнітивного аспекту. Проте вплив когнітивного компонента на поведінковий виявився незначним, що може бути наслідком недостатнього рівня розвитку останнього у досліджених.

Висновки. У результаті проведеного нами емпіричного дослідження було встановлено зв'язок оцінки значущості мотиваційного з когнітивним та поведінкового критерію комунікативної компетентності студентів-психологів. Так, респонденти з високим рівнем сформованості мотиваційного і когнітивного критеріїв виявляли високі показники розвитку поведінкового критерію. І, навпаки, низькі показники прояву перших двох продукували слабку сформованість останнього. Серед-

ній рівень прояву мотиваційного і когнітивного критеріїв виявляли середній або низький рівень розвитку поведінкового. Адекватний розвиток співвідношень має зв'язок з високими проявами студентів ($p \leq 0.05$), а виявлення їх з тенденцією до зниження має зв'язок ($p \leq 0.01$). Усе це зумовлює необхідність розроблення психокорекційної програми з метою активізації всіх основних структурних компонентів розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів.

Результати експерименту зумовлюють необхідність створення й забезпечення оптимальних умов розвитку та шляхів удосконалення комунікативної компетентності студентів-психологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корніяка О. М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. *Проблеми сучасної психології* : зб.наук.праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка АПНУУкраїни / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2009. Вип. 3. С. 294–316.
2. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія психологічні науки*. Херсон, 2014. Випуск 2. Том 1. С. 85–89.
3. Низовець О. А. Комунікативна компетентність студентів-психологів як умова успішності професійної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12: Психологічні науки* : зб. наук. праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. № 30(54). С. 129–134.
4. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика: монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.
5. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2014. Вип. 1. Том 1. С. 103–107.

REFERENCES:

1. Korniiaka, O. M. (2009) Suchasni pidkhody do vyvchennia komunikatyvnoi kompetentnosti osobystosti [Modern approaches to the study of the communicative competence of an individual]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zb.nauk.prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohiii imeni H.S.Kostiuka APNUkrainy*. (Maksymenko, S. D., L. A. Onufrieva, L. A, Eds). . Kamianets-Podilskyyi: Aksioma, Vyp. 3. S. 294–316. [in Ukrainian].
2. Kostiuk, A. V. (2014) Emotsiinyi intelekt ta shliakhy yoho rozvytku [Emotional intelligence and ways of its development]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia psykholohichni nauky*, 2, Vols. 1. Kherson. S. 85–89. [in Ukrainian].
3. Nyzovets, O. A. (2010) Komunikatyvna kompetentnist studentiv-psykholohiv yak umova uspishnosti profesiinoi diialnosti [Communicative competence of psychology students as a condition for successful professional activity]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia № 12 : Psykholohichni nauky* : zb. nauk. Prats, 30 (54). K. : NPU imeni M.P. Drahomanova. S. 129–134. [in Ukrainian].
4. Maksymenko, S. D., Kuzikova, S. B., & Zlyvkov, V. L. (Eds.). (2017). Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii: psykholohichna teoriia i praktyka [Personality as a subject of overcoming crisis situations: psychological theory and practice]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 540 s. [in Ukrainian].
5. Cherezova, I. O., (2014) Komunikatyvna kompetentnist yak intehralna yakist osobystosti. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson, 2014. Vyp. 1. Tom 1. S. 103–107. [in Ukrainian].